

УДК 94(477=112.2) (045)

Володимир Васильчук

ІСТОРИЧНІ ШЛЯХИ НІМЦІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджуються причини переселення німців на українські землі. Робиться спроба проаналізувати основні напрями діяльності та загальний рівень розвитку німецьких господарств. Зазначається що, в цілому їм вдалося налагодити ефективну діяльність, яка створила значний вплив на соціально-економічний розвиток України. Наведено приклади, що у сфері сільського господарства колоністи успішно поєднували європейський досвід із місцевими хліборобськими традиціями, максимально використовували унікальні природно-кліматичні умови та ресурсний потенціал України. Досліджено, що світові війни та репресивні заходи проти колоністів завдали значної шкоди не тільки їхнім поселенням, а й усій економіці України.

Ключові слова: німецькі поселенці, мовні контакти, колоністи, меноніти, сільське господарство, національне питання держави, репресії.

Проблема України успішного розвитку та її безпеки залежить багато в чому від відносин між народами в середині держави. Вивчення історії кожного з етносів – важлива умова становлення сучасного демократичного суспільства.

Актуальність вивчення історії міжетнічних та міжнародних відносин держави становить науковий і практичний інтерес з огляду на її поступову інтеграцію в систему європейської співдружності.

Німецькі колоністи, переселяючись на територію України, вже мали власний сформований культурний масив, який, звичайно, впливав на всі рівні його життя. Починаючи з XIX ст. з'являється зацікавленість до вивчення етнічного складу Росії, що було пов'язано зі значним напливом громадян іноземного походження в імперію. Перші ґрунтовні дослідження А. Клауса, А. Веліцина, Г. Писаревського, в яких розкривається освоєння України, вийшли в світ в кінці XIX ст. [1, 456 с.; 282 с.; 128 с.]. Використані ними при проведенні дослідження архіви Правлячого Сенату, Іноземної колегії дозволили повною мірою відтворити механізм та засоби залюднення приєднаних територій за допомогою колоністів. Крім вищезгаданих наукових робіт для нас особливий інтерес представляють І. Кулинич, Н. Кривець, А. Кудряченко та ін. [2, 307 с.; 272 с.; 72 с.]. Західноєвропейська наукова громадськість звертає увагу на історію німців України постійно. Так, значними є наукові розробки дослідників, які вивчають етнічну історію німців в Україні: Р. Унтершутц, І. Флейшгауер, С. Кольмер, С. Мюлер та ін. [3, с. 37; 257 с.; с. 63; с. 1–8]. Цікавами є наукові праці інших фахівців. Так, проблема німецько-українських мовних контактів давно цікавить філологів – як українознавців, так і германістів. До цього питання неодноразово зверталися такі дослідники, як І. Огієнко, О. Горбач, М. Гофінгоф та ін. [4, 434 с.; 686 с.; 359 с.].

Про німецьких мандрівників, купців, ремісників, місіонерів у містах на Дніпрі неодноразово згадують стародавні джерела. В писемних пам'ятках цього часу фіксують давньоверхньонімецькі та готські запозичення. Показником прадавніх контактів української та німецької мов є насамперед етимологізована топоніміка, яка засвідчує етнічну належність колишніх мешканців цих ареалів [5, с. 249].

Запозичення слів з однієї мови в іншу є закономірним і природнім процесом внаслідок мовних контактів у галузі науки, культури, економіки, політики та ін. Німецькомовні джерела поповнювали і збагачували українську мову протягом усього процесу її історичного розвитку.

Перші офіційні контакти між германцями та слов'янами починаються в VIII ст., за часів правління імператора Карла Великого, який доручив торгівлю з ними своїм особливим чиновникам. 957 р. княгиня Ольга з посольством відвідала Константинополь, де зустрічалася з Оттоном I Великим. Окрім питання про надіслання християнської місії, вона клопоталася про встановлення відносин – “миру й дружби” між державами. В цей період з'являються невеличкі німецькі торговельні поселення в Києві, Володимир-Волинському, Луцьку та інших містах.

Важливу роль у стосунках між державами відігравали династичні зв'язки. В XI ст. київська верхівка укладає кілька шлюбів із німецькими княжими родами. Найстарший син Ярослава Мудрого, князь Ізяслав (1054–1097 рр.), одружився з сестрою трірського єпископа Бурхарда, дочка Євпраксія (1071–1109 рр.) вийшла заміж за німецького імператора Генріха IV. Галицько-волинський князь Данило Романович (1201–1264 рр.) віддав дочку Софію за графа Генріха V Шварцбургського. Родинні стосунки служили головною зброєю дипломатії, котра в свою чергу перш за все була спрямована на охорону Києва від іноземних держав. Після навали Батия збільшується кількість німців на українській землі, їх запрошують для відбудови зруйнованих міст і розвитку торгівлі та ремесел. Далі, особливого значення набуло Галицько-Волинське князівство, де вперше поширюється в Україні середньовічне міське, так зване магдебурзьке, право, або, як ще його називали у слов'янських землях – “німецьке право”.

Своєрідними були умови появи німців на Закарпатті. Перші переселенці були за походженням із північних німецьких областей Нижньої Саксонії, Фландрії й селилися в нинішніх райцентрах Береговому, Тячеві та інших населених пунктах. XI ст. територія Берегового була першою в Закарпатті, де міцно осіли угорські феодалі. Як свідчить грамота 1098 р., землі ці належали братові угорського короля. Після його смерті вони відійшли до Ламперта – його сина, котрий і заснував місто Лампергаза (дослівно – дім Ламперта). Угорські феодалі, зацікавлені в збільшенні прибутків зі своїх володінь, запрошують сюди німецьких колоністів, передусім ремісників. У XIII ст. у місті було стільки колоністів, що це призвело до зміни його назви – Ламперсас (“сас” – саксонець). І тільки з 1507 р. місто називається вже Берегсас. Утім, і село Сасове Виноградівського району своєю назвою теж підтверджує, що воно дійсно засноване саксами [6].

За експансії Литви та Польщі на українській землі німецька колонізація посилюється. Цьому сприяють різні пільги й магдебурзьке право, що їх надавали німцям литовські князі та польські королі. Окремі українські міста опиняються під орудою німців. У Львові німецька мова стає майже офіційною. У XVI–першій половині XVII ст. проникають терміни друкарської справи: друк, гарт, штемпель, фальц, шриффт; продовжує поповнюватися торговельна, лексика: шинк, вишинк (пізніше – шинок), борг, решта; з'являються слова на позначення понять із галузі техніки: букса, пломба, клапан, дріт; будівництва й архітектури: дах, брук, балка, муляр, кахлі, цемент, карниз й ін. У цей період німецькі колоністи ставали війтами й членами управи. З'являються цілі вулиці, слободи, заселені іноземними лікарями, ювелірами, аптекарями, будівельниками та ін.

XV–XVI ст. південноукраїнські землі стали одним із центрів формування козацтва. В першому реєстрі запорожців 1581 р. зустрічаємо вихідців з німецьких земель. У реєстрі 1649 р. після Зборівського договору зустрічаємо німецькі прізвища: Максим Цимерман, Янко Німець, Андрій Тузен, Андрій

Острогман та ін. [7, с. 16]. У гетьмана Б. Хмельницького німці служили армії. Так, існує лист, який 6 листопада 1648 р. гетьман направив до полковника німецьких рейтарів у Замості Людвіга Вайсера з пропозицією перейти на його бік. 1653 р. в складі корпусу Т. Хмельницького, який у ходив у Молдавію на допомогу господарю Лупулу, був німецький загін з 300 чоловік. Також, на той час зустрічаємо німецькі прізвиська Ахіллес та Бендікс, які були полковниками у козацькій армії [8, с. 175–177; 408 с.]. В роки правління І. Виговського і П. Дорошенка в складі гетьманської армії були німецькі військові підрозділи.

1731 р., починається заселення Південної України, коли за указом імператриці Ганни Іванівни розпочате відновлення старої військової лінії укріплень від Дніпра по річці Орел до Ізюму на Північному Дінці. Під прикриттям цієї лінії укріплень та військових поселень відбулося заселення земель на південь.

У Карпатах після придушення повстання Ференца Ракоці II у 1711 р. маєтки повстанців перейшли в руки габсбургської династії. Новим володарем Мукачево-Чинадіївської домонії став Фрідріх Лотар Шенборн. Він почав складати план заселення гірських сіл німецькими колоністами, які могли б вплинути на доморощених своїх прикладом господарювання. Граф Шенборн на одержаних карпатських землях поселяв німецьких ремісників, виноробів, лікарів, вчителів, священників, технічний персонал разом з сім'ями. Початок їх прибування до Карпат починався з бази м. Регенсбург, де представник графа видавав паспорт, після чого вони плили пароплавом по Дунаю до Відня, де в палаті Шенборна комісар видавав на дорогу рейнські гульдени. Поселенці плили Дунаєм до Ваца, або Пешту, де чекав урядовець з Мукачівського панства, який підводами перевозив їх через Кошіце або Такай до Мукачева. Так, коли у 1746 р. старий Ракоціїв “білий дім” у Мукачеві перебудовували на замок, то в основному це було зроблено новими майстрами-поселенцями. Поселенці-землероби одержували безкоштовно поле і дерево для побудови житла. Офіційно шість років вони не платили ніяких податків (ремісники 10 років). Це іноді приводило до незадоволення адміністрації цих земель. Так, в 1760 р. префект пана Шмальцер скаржився, що німецькі колоністи платять тільки половину того, що інші піддані. На цих землях, де було мало трудового люду поява цих поселенців сприяла покращенню розвитку ремісництва та землеробства [9, с. 49–52].

У другій половині XVIII ст. у Росії фактично вже склалися необхідні передумови для планового масового залучення німців. Однією з головних причин переселенської політики, започаткованої Катериною II, була нагальна необхідність господарського освоєння придбаних територій. Перший указ, яким імператриця закликала німців селитися в Росії разом з усякими чужинцями, був виданий 4 грудня 1762 р. Цей заклик, однак, був ще настільки незрозумілим, що 22 липня 1763 р. знову видано новий указ із всілякими поясненнями, подробицями та доповненнями. За цим указом всім іноземцям дозволено було прибути в Росію, вибрати собі без грошей землю й оселитися колоніями. Усі пільги були обіцяні самим переселенцям, а також їх нащадкам, і тільки після 30 років перебування в Росії вони повинні були відбувати звичайну земську службу й повинності. Від найтяжчої в ті часи повинності – рекрутської – вони були звільнені навіки [10, 266 с.].

Переселення німців відбувалося спочатку в Росію (переважно із Гессена в район річки Волги), а потім – з західної Пруссії в Україну: на Чернігівщину, Київщину, Слобідську Україну. Незважаючи на великі привілеї, які держава обіцяла переселенцям, найбільш неузгодженими залишилися питання обліку земель, які повинні були відійти до колоністів. Ось чому з початку колонізації, за який ми беремо період з 1763 р. і до 1774 р., на території сучасної України було засновано лише 6 колоній переселенців із Франкфурта-на-Майні. В цей період німецькі поселення з'явилися лише в Чернігівській губернії, тобто досить далеко

від земель, які пізніше підпадали під масову німецьку колонізацію. Крім того, влітку 1770 р. у маєтку Вишеньки (тієї ж Чернігівської губернії) була заснована колонія німців, прихильників секти вальденсів, яка отримала назву колонії Радичів. На політичній мапі України, особливо в причорноморських та західних землях, стали з'являтися нові назви: Найфельд, Страсбург, Цюріхталь, Рорбах, Клейнендорф, Блюменфельд, Розенталь, Нейенбург, Кронсвейде, Шенгорст тощо [11, с. 32]. У 1787 р. під Єлисаветградом було засновано німецьку колонію Альт-Данциг. Головною ціллю цих заходів було заселення вільних східних та південних регіонів Російської імперії.

Чи не найважливіше місце в історії німецької колонізації південноукраїнських земель належить німцям-менонітам. 1788–1789 рр. меноніти становили головний імміграційний потік. У 1789 р. на українські землі прибула з району Данцига перша родини колоністів-менонітів із Західної Пруссії. Вони заснували перші колонії у Катеринославській, пізніше – у Херсонській губерніях. Землі їм були надані на території сучасної Запорізької області на правому березі Дніпра з островом Хортицею. 1790 р. на острові було засновано село – острів Хортиця (Island Khortitsa). Саме там були засновані 8 німецьких колоній. Збереглися свідчення самих менонітів про те, що їх доброзичливо зустріли місцеві жителі. Так, у 1789 р. козак Бабура подарував депутату Геппнеру на господарське обзаведення по парі гусей, качок і курей. На початку XIX ст. запорожець Громуха надавав нічліг тим, хто не встигав доїхати додому з Нижньої у Верхню Хортицю, тому що в степу було небезпечно [12, с. 20–21].

1793–1796 рр. відбулася наступна міграція менонітів, яка оселилась в шести старих колоніях: Хортиці, Розенталі, Нейенбурзі, Нейендорфі, Ейнлазі, Шенгорсті, а інша – в заснованих колоніях Шенвізе (частина сучасного м. Запоріжжя) і Кронсгартен (зараз с. Підгородне Дніпропетровського району Дніпропетровської області). Ця група менонітів налічувала 123 родини [13, арк [20–21]]. Але, незважаючи на всі пільги, становище менонітів в перші роки колонізації було досить важким, головним чином через особливості клімату та ґрунтів нової місцевості, адже в Західній Пруссії німці-меноніти воювали з болотами та будували дамби, щоб зупинити наступ моря, а в Україні їм треба було протидіяти посухам, обробляти важкі українські чорноземи та вирішувати проблеми гострої нестачі лісів. За тих умов на перше місце вийшли працелюбність та самовідданість нових поселенців. Ось що писав один з інспекторів Опікунських органів: “Меноніти майже всі взагалі в домашньому житті – порядні та охайні, в моральному – тверезі та чесні, а в домогосподарстві – старанні та ретельні” [14, с. 89].

У зв'язку з важким становищем перших поселенців російська сторона пішла на подальші поступки: німців-менонітів почали поселяти і на інших територіях, не вимагали повернення виданих грошей, а позикові гроші повертали на потреби новоросійської колонізації. Таким чином, німецькі меноніти отримали виняткові привілеї. Все це, в поєднанні з особистими якостями німецьких колоністів, дозволило їм в згаданий період досягти великих успіхів та добробуту.

1770 до 1800 р. на території України з'явилися 16 нових німецьких колоній: одна – на території сучасної Полтавської області, дві – в межах Херсонської, Миколаївської областей, 13 – на території Запорізької і Дніпропетровської областей. У 1803 р. під Одесою німцями була заснована колонія Марієнталь, а вже в 1804 р. поблизу Одеси з'явилося 5 колоній, неподалік від Херсону – 3 колонії. Німецьким колоністам, які оселялися поблизу Одеси та Херсону були надані великі земельні площі. Проте ця хвиля колонізації відбувалася за інших умов. Міністр внутрішніх справ, розглянувши всі питання, пов'язані з колонізацією земель німцями, подав імператору доповідь, у якій пояснив всі хиби цього процесу на підставі Маніфесту Катерини II і неодмінну потребу

деяких обмежень для нових переселенців. У 1804 р. (апотім у 1806 р.) вийшли нові закони, якими було скасовано окремі пільги, деякі змінено, а разом з тим були надані й нові пільги саме для поселенців Новоросії [15, с. 58].

4 березня 1797 р. при сенаті була створена “Експедиція державного господарства, опікунства іноземних поселенців та сільського домогосподарства”. Уряд як і раніше надавав колоністам привілеї – значні земельні ділянки, асигнування з державної скарбниці для початку господарської діяльності, звільнення на декілька десятків років від сплати податків та виконання повинностей.

У цей період йшло заселення Західних регіонів України. Різними були умови появи німців на Буковині та в Галичині. Можливість німецької колонізації цього регіону виникла із приєднанням його до Габсбурзької імперії наприкінці XVIII ст. 17 вересня 1781 р. уряд прийняв “Патент про переселення”, який проголосив пільги усім іноземцям, що побажають переселитися на територію Австрії. Тим самим створювався ґрунт для розгортання широкої сільськогосподарської колонізації малонаселених земель та умови для припливу до Австрії насамперед вихідців із німецьких князівств. 20 жовтня того ж року з’явився цісарський патент про віротерпимість, який усував останню перешкоду на шляху вільного в’їзду переселенців з німецьких князівств [16, с. 252–255]. Після цього до 1786 р. до Галичини прибуло 20 тис. поселенців із Німеччини.

Внутрішня політика не тільки російського самодержавства була спрямована на повну інкорпорацію, тобто включення України, її багатств до складу європейських імперій, держав. Для найкращого управління південноукраїнських колоністів, які знаходилися в Катеринославській, Таврійській та Херсонській губерніях, 6 квітня 1800 р. було створено “Контору опікунства новоросійських іноземних поселенців”, яка підкорялася Експедиції державного господарства. До обов’язків Контори входило: вибір і купівля земель для поселення колоністів, проїзд їх до місця проживання, наділення землею, влаштування, вирішення спірних питань тощо. Але в 1810 р. Російський уряд заборонив місіям надавати будь-яку допомогу на переселення, а в 1819 р. припинилося запрошення іноземних громадян для колонізації вільних земель. Російський уряд заборонив своїм представникам за кордоном видавати паспорти особам, які переселяються в Росію та Царство Польське [17, с. 325].

У першій половині XIX ст. колонізаційний рух набув нового якісного змісту. Від великих колоній почали відокремлюватися “дочірні” поселення. Уряд розселяв прибуле населення і відводив останнім нові землі на вже відомих пільгових умовах. Цей процес продовжувався до 1842 р. Після 1842 р. уряд припинив надання пільгових казенних наділів колоніям, які знову засновувалися. Лише двом із них, у Маріупольському повіті – Дармштадт і Марієнфельд – у 1843 р. був відведений казенний наділ за надзвичайно виняткових обставин. У тому році відбулося одруження спадкоємця престолу, майбутнього російського імператора Олександра II з принцесою Гессен-Дармштадтською, майбутньою царицею Марією Олександрівною. Наречена попросила в свого майбутнього чоловіка дозволу поселити на Півдні України, на казенному земельному наділі, кілька відомих їй селянських сімей із герцогства Гессен-Дармштадтського. Олександр виконав бажання принцеси [18, с. 21].

Завдяки сильній підтримці Російського уряду німецькі колонії змогли укріпитися й зміцнити на нових землях. У 1845 р. німецьких поселенців в Україні було близько 100 тисяч чоловік. Найбільш вдалою треба визнати колонізацію німців-менонітів тому, що їх колонії перебували в найбільш привабливому стані. Важливу роль відіграли дві обставини: по-перше, вони були зразковими сільськими господарями і в себе на батьківщині; по-друге, переселялися тільки заможні сімейні люди з майном і навіть з худобою.

Етнографічна карта європейської Росії, складена П. Кеппеном у 1853 р., вказує, що найбільша кількість іноземних переселенців оселилася в Херсонській губернії. Значну частину населення тут представляли німці, яких налічувалося 31 700 осіб. Дещо менше їх проживало в Таврійській губернії – 22 324 особи. У Катеринославській губернії та Південній Бессарабії в цей період часу мешкало відповідно 13 232 та 10 200 німців [19, с. 40]. Зрозуміло, що переважна більшість німецьких колоній з'явилась саме на Півдні України, який наприкінці XVIII на початку XIX ст. являв собою степову зону з досить обмеженою кількістю населення. Незважаючи на об'єктивні та суб'єктивні труднощі, німецькі колоністи почали господарське освоєння регіону. В перші роки основою господарської діяльності в німецьких колоніях України було екстенсивне тваринництво, посіви зернових культур використовували лише для безпосередніх потреб. Обмеженість земельних площ у зв'язку з припливом населення з року в рік почала впливати на розміри пасовищ. Посилення розорювання землі також сприяло переходу до інтенсивних методів ведення тваринництва. XIX ст. в них розвивались такі галузі як хліборобство, садівництво, городництво. У Київській губернії землеробством та тваринництвом була зайнята приблизно половина німців, у Чернігівській – 62 %, у Волинській відповідно 85 %. Всього на Північному Заході – 91,2 %.

Цікаво, що німецькі колоністи сприяли вирощуванню картоплі – “другий хліб” в Україні. Меноніти отримали навички вирощування картоплі в Пруссії. Українські селяни відмовлялись її вирощувати до 40-х рр. XIX ст. 16 лютого 1842 р. вийшов Указ “Про заходи для поширення посівів картоплі”, згідно якого цю культуру повинне було вирощувати кожне сільське товариство на окремій ділянці. Після цього селянам довелось зайнятись розведенням картоплі.

Німці-колоністи привезли з собою коней нормандської, фрісландської та інших порід, від схрещення яких з місцевими степовими кіньми був виведений тип німецького напівробочого коня. З 60-х р. воли на польових роботах були замінені на коней. У 80-х рр. XIX ст. розведенням коней зайнялись “Таврійські королі” – Фальц-Фейни, які створили відомий заповідник “Асканія-Нова” [20]. 1804 р. з Пруссії менонітами були привезені остфрісландські корови, знані нині як “червона німецька” або “колоністська”, які набули поступово великого господарського значення не лише у німецьких господарствах, а й в усьому південноукраїнському регіоні.

Місцеве населення не тільки південних районів України займалося виноградарством. Так на Київщині з часів середньовіччя вирощували цю культуру. Першими виноградарями, як і першими винокурами, були ченці. Київська лавра постачала церковне виноградне вино для всієї Русі. Приєднання Криму та Бессарабії до Росії (кінець XVIII–XIX ст.) підірвало монополію монастирського виноградарства в Києві й створило йому серйозну конкуренцію. Рентабельність виноградарства знизилась. Виноградники Печерської Лаври почали занепадати, а філоксера остаточно їх знищила. Наступний етап у розвитку київського виноградарства був пов'язаний з діяльністю відомої фірми “Кристер”. Саксонця Вільгельма Готліба Кристера в 1838 році запрошено князем Радзівілом працювати на ткацьку фабрику до містечка Хабно Київської губернії. Через 10 років Кристер переїхав до Києва, де купив на Приорці біля Вітряних гір ділянку в князя Естергазі (38 десятин), розчистив її від дерев і в 1850 р. створив фірму “Садівництво та насінневе господарство В. Кристер”, що стала відомою не лише в Києві, але й далеко за його межами. Він перетворив пустир на квітучий сад, а своє садівництво на школу для місцевого населення [21, с. 25–26].

Під час Першої світової війни німецькі поселення-власники опинились у дуже скрутному економічному й соціально-політичному становищі. Царський уряд та й сам Микола II вважали, що переселенці, навіть ті, які прийняли російське

підданство, все одно залишаються співвітчизниками ворога, а тому можуть передавати йому інформацію про російські збройні сили, стратегічні об'єкти, чинити диверсії тощо. У цей час у суспільстві спостерігається зростання ксенофобії. Пошук “ворогів всередині країни” призвів до загострення “національного питання”. Деякі національні меншини, які проживали в Росії, були запідозрені в нелояльності.

У роки першої світової війни царський уряд застосовував репресивні заходи щодо німецьких колоністів та підприємців. Так, окремі мешканці навколишніх українських сіл розцінили як сигнал для реалізації насильницького сценарію розв'язання “німецького питання”, зорганізувавши підпали менонітських господарських споруд та ланів, не звертаючи уваги на надання їм колоністами добровільної допомоги. Крім цього, улітку 1915 р. за розпорядженням Київського губернатора звідси було виселено 10 тис. німецьких поселенців. Волинський губернатор 22 червня 1916 р. відзначав у доповідній записці, що поза межі губернії було виселено німецьких колоністів у червні 1915 р. – 673467 чол., жовтні – листопаді – 6409, грудні – 8000, першому півріччі 1916 р. – 34116 чол. Після закінчення Першої світової війни лише незначна частина депортованих німців забажала і знайшла можливість повернутися на Україну.

За радянської влади внаслідок “колективізації” німецькі колонії почали занепадати, переслідування їхньої релігії викликало протести і змусувало німців емігрувати з України. В 30-х роках масові репресії торкнулися й німецької національної меншини, німецькі адміністративно-територіальні одиниці, їхні навчальні та культурно-освітні заклади було ліквідовано.

Воєнні дії 1939–1945 рр. стали новим жорстоким випробуванням для німців України. Вони опинилися в полі політичної уваги обох диктаторів – А. Гітлера та Й. Сталіна: перший прагнув використати їх у своїх експансіоністських цілях, другий вбачав у них потенційних “шкідників” і робив усе можливе, щоб ця меншина зникла з арени міждержавних стосунків. У роки Другої світової війни німці України зазнали з боку радянської влади нових депортаційних принижень і поневірянь. Після цих подій багатьом з них не дозволили повернутися до України.

За даний період німецькі поселенці позитивно вплинули на розвиток народного господарства України. Вони, незважаючи на певну внутрішню з погляду побуту і традицій консервативність, ще й суттєво вплинули на етнокультурну та конфесійну мозаїку українських земель. Друга половина 40-х – 80-ті роки ХХ ст. стали в історії німців періодом боротьби за свої політичні та національні права, яка вилилась у масовий рух, що мав у своєму розвитку спади та піднесення й об'єднував німців навколо ідеї зняття з них ганебних звинувачень тоталітарної держави. За переписом населення 1989 р. в Україні проживало 37,8 тис. німців (0,07 % населення). Майже 70 % усіх німців України проживали в 6 областях: Дніпропетровській – 6,4 тис., Донецькій – 6,3 тис., Одеській – 3,6 тис., Закарпатській – 3,5 тис., Запорізькій – 2,3 тис., Луганській – 2 тис., Криму – 2,4 тис. осіб. На початку 1990-х рр. інтереси німців представляли 33 національно-культурні об'єднання [22, арк. 2]. В умовах незалежної держави німці отримали об'єктивні можливості реальної етнічної самоідентифікації, гармонійного та органічного влиття спільно з іншими етносами в процес розбудови економіки, політичної сфери, освіти та духовності України.

Список використаних джерел

1. Клаус А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. СПб.: В. Нусвальд, 1869. 456 с.; Велицын А. Немцы в России: Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колонистов на юге и на востоке России. СПб.: Издательство Русского вестника, 1893. 282 с.; Писаревский Г. Из истории иностранной

колонизации в России в XVIII веке. М.: Снегирёвой А., 1909. 128 с. 2. Кулинич І., Кривець Н. Нариси з історії німецьких колоній в Україні. К.: Інститут історії України НАН України, 1995. 272 с.; Кудряченко А., Кулинич І., Хохлачов В. Вихідці з німецьких земель на теренах України: минуле і сьогодення. К.: Наук.думка, 1995. 72 с. 3. *Unterschütz R.* Deutsche Siedlungen im ostgalizischen Raume Kolomea // *Zeitweiser der Galiziendeutschen.* Stuttgart, 1976. S. 37, Fleischhauer I. Das Dritte Reich und die Deutschen in der Sowjetunion. Schriftenreihe der Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte. Nr. 46. Stuttgart, 1983. 257 S.; Kolmer S. Die historische Entwicklung der deutschen Sprachinsel Galizien: Mariahilf, Flehberg, Rosenheck. Vororte der Stadt Kolomea. Gifhorn, 1993. S. 63.; Müller S. Galizien und sein Deutschtum. Eine Dokumentation aus Sepp Müllers Nachlaß erzählt durch Unterlagen des Hilfskomitees der Galiziendeutschen 1948–1951. Bd. I. Stuttgart, 1999. S. 1–8. 4. *Огієнко І.* Історія української літературної мови / Упоряд. М. С. Тимошик. – 2-ге вид., випр. К.: Наша культура і наука, 2004. 434 с.; Горбач О. Арго в Україні. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. 686 с.; Höfinghoff M. Deutsche Entlehnungen im Ukrainischen an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert: Bestand und Entwicklung bis zur Gegenwart. Wien: Praesens Verlag, 2006. 359 S. 5. *Кошкарьова Л. С.* Історична взаємодія німецької й української мов // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2010. № 7. С. 249–252. 6. *Зубач В.* Німецькі колоністи в Закарпатті // День. 1999. 5 березня. 7. *Шевченко Ф.* Представники різних народностей в українському козацькому війську під час Визвольної війни // Історія українського середньовіччя: Козацька доба. У 2 ч. Ч. 2. [Текст]: зб. наук. пр. К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. 134 с. 8. *Олянич Д.* Українсько-бранденбурзькі зносини в XVII ст. // ЗНТШ. Львів, 1931. Т. 151. С. 175–177; Крип'якевич І. Богдан Хмельницький / Відп. ред. Ф. Шевченко, І. Бутич, Я. Ісаєвич. 2-е вид., виправлене і доповнене. Львів: Світ, 1990. 408 с. 9. *Пагура В., Ціцак В., Мукачєво.* Історія міста над Латорицею. Ужгород: Карпати, 1996. 253 с. 10. *Штах Я.* Очерки из истории и современной жизни южнорусских колонистов [Текст]. М.: Товарищество тип. А. И. Мамонтова, 1916. 266 с. 11. *Клаус А.* Вказ. праця. С. 32. 12. *Новицкий Я.* Народная память об урочищах и исторических лицах Запорожья. Предания и рассказы, собранные в Екатеринославщине. 1875–1905 г. Александровск: Тип. при училище глухонемых, 1909. 54 с. 13. *Державний архів Дніпропетровської області.* Ф. 134. Оп. 1. Спр. 25. арк. 8. 14. *Багалей Д.* Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд К.: Тип. Г. Т. Корчак-Новицкого, 1889. 120 с. 15. *Павленко С.* Чи бути чорноморській Німеччині? – Золотоноша: Лепського і Вурмана, влас. буд., 1913. С. 58. 16. *Klueting H.* Der Josephinismus. – Darmstadt, 1995. S. 252–255. 17. *Полное собрание законов Российской империи: – Собрание I.* СПб.: Печатано в Типографии 2 Отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXXVI. 1830. С. 325. 18. *Кулинич І.* Вказ. праця. С. 21. 19. *Кеннен П. И.* Об этнографической карте Европейской России. СПб.: Тип. Имп. Акад. наук, 1852. 40 с. 20. *Falz-Fein W.* Askania Nova. Das Tierparadies. Ein Buch des Gedenkens und der Gedanken. Neudaman, 1930. 323 S. 21. *Рубаков М. О.* Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. К.: Кий, 1997. 374 с. 22. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.* Ф. 5252., Оп. 1., Од. зб. 218 арк.

Владимир Васильчук

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПУТИ НЕМЦЕВ В УКРАИНЕ

В статье исследуются причины переселения немцев на украинские земли. Делается попытка проанализировать основные направления деятельности и общий уровень развития немецких хозяйств. Отмечается что, в целом им удалось наладить эффективную деятельность, которая создала значительное влияние на социально-экономическое развитие Украины. Приведены примеры, что в сфере сельского хозяйства колонисты успешно сочетали европейский опыт с местными земледельческими традициями, максимально использовали уникальные природно-климатические условия и ресурсный потенциал Украины. Доказано, что мировые войны и репрессивные меры против колонистов нанесли значительный ущерб не только их поселениям, но и всей экономике Украины.

Ключевые слова: немецкие поселенцы, языковые контакты, колонисты, меннониты, сельское хозяйство, национальный вопрос государства, репрессии.

Volodymyr Vasylichuk

HISTORICAL WAYS OF GERMANS IN UKRAINE

The article presents the reasons of the Germans migration to the Ukrainian territories. The author makes an attempt to analyse the basic directions of activity and general level

of German households development. It is marked that, on the whole, they succeeded to put an effective activity which created a considerable influence on the socio-economic development of Ukraine. The paper provides examples that, in the field of agriculture, the colonists successfully combined the European experience with local tilling traditions, maximally used the unique naturally-climate terms and resource potential of Ukraine. It proves that the world wars and repressive measures against the colonists inflicted a considerable harm to their settlements as well as to the economy of Ukraine.

Keywords: the German settlers, linguistic contacts, colonists, menoniti, agriculture, national question of the state, repression.